

Никоненко Михайло Якович,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ ДОПИТУ МАЛОЛІТНЬОЇ АБО НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ В СПЕЦІАЛЬНО ОБЛАДНАНОМУ ПРИМІЩЕННІ

Процес доказування у кримінальному провадженні являє собою сукупність складових елементів, які логічно і збалансовано створюють єдину і нероздільну систему дій і рішень уповноважених державних органів і посадових осіб, що дає змогу забезпечити виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1].

І саме перед учасниками кримінального провадження, які представляють сторону кримінального провадження з боку обвинувачення, (якими, згідно п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України, є слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор), виходячи із його завдань, поставлена проблема: виконуючи свої функціональні обов'язки – з одного боку необхідно забезпечити охорону прав, свобод та законних інтересів всіх без виключення учасників кримінального провадження, а з іншого – забезпечити швидке, повне та неупереджене розслідування і судовий розгляд.

При цьому підвищені вимоги до названих учасників кримінального провадження ставляться в тому разі, якщо в сфері дії кримінальних процесуальних правовідносин потрапляють особи до досягнення ними повноліття. Тобто, особи, які, згідно ч. 3 ст. 484 КПК України, не досягли вісімнадцятирічного віку.

Відразу хочеться звернути увагу на той факт, що законодавець, згідно ч. 1 ст. 484 КПК України, визначаючи порядок здійснення кримінального провадження щодо названої категорії осіб, підкреслює, що порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх визначається загальними правилами КПК України з урахуванням особливостей, передбачених главою 38 КПК України, яка має назву «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх».

Таке положення законодавства спонукає учасників кримінального провадження, які представляють сторону кримінального провадження з боку обвинувачення, виконуючи свої функціональні обов'язки, не відступати від загальних правил здійснення кримінального провадження, тобто, не порушувати кримінальної процесуальної форми як однієї із гарантій кримінального провадження. А особливості, передбачені вищеназваною главою 38 КПК України, стосуються, з огляду на зміст ч. 2 ст. 384 КПК України, саме підвищення гарантій прав, свобод і законних інтересів названої категорії осіб.

Саме так слід тлумачити сформоване у ч. 2 ст. 384 КПК України положення щодо того, що під час кримінального провадження щодо

неповнолітнього, в тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

З урахуванням практики застосування кримінального процесуального законодавства, можливо виділити значну кількість проблем, що стосуються саме здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Проте, орієнтуючись на запропоновану тему і враховуючи рекомендований обсяг матеріалу, що подається, акцент уваги спрямовуємо на досить актуальний блок проблем, пов'язаний із допитом малолітньої або неповнолітньої особи у спеціально обладнаному приміщенні.

Спробуємо визначити чи не є відступом від вимог кримінального процесуального законодавства сама постановка питання про допит зазначеної категорії осіб у спеціально обладнаному приміщенні і які приміщення можливо називати спеціально обладнаними для зазначених цілей.

Відповідаючи на перше питання, слід зазначити, що згідно ч. 1 ст. 224 КПК України, допит проводиться за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням із особою, яку мають намір допитати. Щоб зрозуміти логіку законодавця стосовно загального правила визначення місця проведення досудового розслідування, необхідно звернутись до ч. 1 ст. 218 КПК України, де визначено, що досудове розслідування здійснюється слідчим того органу досудового розслідування, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення. Можливо зробити висновок, що саме місце розташування органу досудового розслідування і визначається як місце проведення досудового розслідування. І саме в цьому місці можливо проведення допиту.

Що ж до питання про визначення іншого місця для проведення допиту, то, у разі допиту малолітньої або неповнолітньої особи, уявляється, не буде відступом від вимог кримінального процесуального законодавства, якщо такий допит буде проведений в спеціально обладнаному приміщенні. І таким спеціально обладнаним приміщенням цілком може бути визнана так звана «зелена кімната». В літературі вироблено визначення такого поняття. Так, «зелена кімната» – спеціально організована система заходів, що має на меті забезпечити законність, гуманність та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом чи перебуває у контакті із законом. [2, с. 4].

При цьому акцентуємо увагу на тому, що вибір місця допиту, враховуючи вище назване положення закону, необхідно погоджувати із особою, яку планують допитувати.

Проте, зважаючи на вік малолітньої або неповнолітньої особи, слід враховувати, що згідно ч. 1 ст. 227 КПК України при проведенні слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечується, серед інших осіб, також участь законного представника. А згідно ч. 5 ст. 44 КПК України законний представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена представнику.

В цьому контексті звернемося до положень кримінального процесуального законодавства, яким врегульовується порядок проведення допиту, з метою з'ясування права на вибір місця проведення допиту законним представником неповнолітнього.

Детальний аналіз кримінального процесуального законодавства дає нам право зробити висновок про те, що вибір місця проведення допиту не відноситься до процесуальних прав неповнолітнього, реалізація яких здійснюється лише ним безпосередньо.

Проте, з метою охорони прав, свобод і законних інтересів неповнолітньої особи при взаємодії із законним представником, законодавець створив певні гарантії. Так, згідно ч. 4 ст. 44 КПК України, у разі якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду такий законний представник замінюється іншим.

Тепер щодо проблем, пов'язаних з організацією допиту названої категорії осіб в спеціально обладнаному приміщенні – «зеленій кімнаті». Тут потребується дати відповідь на питання, які виникають, як правило, у кожного, хто до такого допиту причетний. І справа не в тім, що такі питання не врегульовані законодавцем (хоч окремі з них дійсно потребують законодавчого закріплення), а справа в тім, що на практиці досить часто виникають проблеми реалізації норм права в конкретній ситуації.

Взяти, наприклад, питання щодо часу проведення допиту. Так, згідно ч. 2 ст. 226 КПК України допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві години на день. Проте, слід пам'ятати, що тривалість перерви законом не визначено. І це цілком логічно. Головне, що перерва повинна бути обов'язково, а її тривалість залежить від багатьох факторів. Варто лише в порядку рекомендації зазначити щодо мінімального проміжку часу для перерви при допиті: відведений для перерви час повинен бути об'єктивно достатнім для досягнення мети перерви.

Слід відмітити, що в літературі досить справедливо зазначається про те, що «дитина не повинна в жодному разі зустрічатися із звинуваченим у вчиненні злочину, що розслідується. Якщо необхідно провести впізнання підозрюваних, це може бути зроблене тільки через скло позавізувального спостереження. Якщо дитина побачить виконавця злочину безпосередньо, шанси отримання достовірної інформації значно зменшаться» [3, с. 14–15].

Більше того, законодавець з метою подальшої охорони прав, свобод і законних інтересів малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого, створив додаткові гарантії, зазначивши в ч. 9 ст. 224 КПК України про те, що у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти ставової свободи та ставової недоторканості особи, а також щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях не може бути проведений за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом з підозрюваним.

На охорону прав, свобод і законних інтересів малолітньої або неповнолітньої особи направлене також положення ч. 3 ст. 227 КПК України, згідно якого у виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого, слідчий, прокурор за клопотанням малолітнього або неповнолітнього чи з власної ініціативи має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих слідчих (розшукових) дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні та залучити замість нього іншого законного представника.

Таким чином, при дотриманні норм кримінального процесуального законодавства допит малолітньої або неповнолітньої особи у спеціально обладнаному приміщенні з одного боку сприятиме забезпеченню охорони прав, свобод та законних інтересів такої категорії осіб, а з іншого – сприятиме забезпеченню швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року, № 4651-VI. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Застосування методики «Зелена кімната» в діяльності Національної поліції: Методичні рекомендації для проведення занять зі слухачами на базі тренінгового центру «Зелена кімната» Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ / І.С. Кравченко, В.П. Кононець. Дніпро: ДДУВС, 2018. 48 с.

3. «Зелені кімнати»: рекомендації до обладнання / Н.П. Бочкор, О.В. Даценко, К.Б. Левченко та ін. – К. : ТОВ «Агентство «Україна», 2012. 28 с.